

УДК 929 : 75

Ваврух М. І.

Українська академія друкарства

ЕКСЛІБРИС У ТВОРЧОСТІ ЛЬВІВСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ- ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Ваврух М. І. Екслібрис у творчості львівських художників-шістдесятників. У пропонованій статті розглядаються питання становлення та розвитку в умовах тоталітарного суспільства мистецтва екслібрису як виду графічного мистецтва. Екслібрис розглядається на основі творчості молодих львівських митців Богдана Сороки, Івана Остафійчука, Богдана Сойки, формування та розвитку яких припали на період так званої хрущовської відлиги. Вагомим у їхньому становленні були спілкування із представниками митців старшого покоління, тих, хто були колишніми випускниками європейських мистецьких академій — Паризької, Краківської, Варшавської, Римської, Віденської та інших, це зокрема, Олена Кульчицька, Ярослава Музика, Леопольд Левицький, Маргіта та Роман Сельські, Іван Севера, Олекса Шатківський, Охрім Кравченко. Саме між молоддю та ними, з метою збереження неперервності традицій у мистецтві, налагодилися дружні стосунки, які часто відбувалися конспіративно. Інформація, що вони отримували від старших наставників, розкривала їм значно ширші можливості щодо пошуків власного шляху у графічному мистецтві, а також і в мистецтві екслібрису. Відрадіним є і той факт, що переважна більшість молодих художників у своїй самостійній творчості не пішла шляхом сліпого наслідування «західного мистецтва», а поєднала засоби модернізму і новаторства з національними традиціями. Це поєднання можемо бачити також і в жанрі книжкового знака (екслібриса).

Рецензент статті: Луковська О. І., кандидат мистецтвознавства, доцент, заступник директора, Львівський палац мистецтв

На основі мистецтвознавчого аналізу особливостей творів графіки, вивчення індивідуальних творчих підходів львівських митців, які працювали у царині екслібрису, можемо констатувати, що узгаляння матеріалу дозволило визначити спільні джерельні орієнтири їхньої творчості, пов'язані з модерністичними напрямками мистецтва 1920-х — 1930-х років.

У цей складний та наповнений відносно свободою та непередбачуваністю час вони зуміли створити мистецькі твори, що зайняли належне місце в історії українського графічного мистецтва.

Ключові слова: українське мистецтво, графіка, екслібрис, модернізм, традиції.

Ваврух М. И. Экслибрис в творчестве львовских художников — шестидесятников. В предлагаемой статье рассматривается вопрос становления и развития в условиях тоталитарного общества искусства экслибриса как вида станковой графики. Рассмотрение этого художественного процесса основано на творчестве молодых львовских художников Богдана Сороки, Ивана Остафийчука, Богдана Сойки, формирование и развитие которых пришлось на период так называемой «хрущевской оттепели». Весомым моментом в их становлении было общение с представителями мастеров старшего поколения, бывшими выпускниками европейских художественных академий — Парижской, Краковской, Варшавской, Римской, Венской и других. Такими были, в частности, Елена Кульчицкая, Ярослава Музыка, Леопольд Левицкий, Маргита и Роман Сельские, Иван Севера, Олекса Шаткинский, Ефрем Кравченко. Именно с ними и молодежью, с целью сохранения непрерывности традиций, наладились дружеские отношения, а их встречи и занятия часто носили конспиративный характер. Полученные от старших наставников знания и умение раскрывали перед ними значительно большие возможности в поиске собственных путей в графическом искусстве и, собственно, в искусстве экслибриса.

Отрадным является и тот факт, что преобладающее большинство молодых художников в своем самостоятельном творчестве не пошли путем слепого подражания «западному искусству», а соединили средства модернизма и новаторства с национальными традициями. Это сочетание мы можем видеть и в жанре книжного знака (экслибриса).

На основе искусствоведческого анализа особенностей произведений графики, изучения индивидуальных творческих подходов львовских мастеров, работавших в жанре экслибриса, мы можем констатировать, что общение первоисточники и ориентиры их творчества, связанные с модернистскими направлениями в искусстве 1920-х — 1930-х годов. В это сложное, наполненное относительной свободой, но и непредсказуемостью время 1960-х годов, они сумели создать произведения, занявшие надлежащее место в истории украинского графического искусства.

Ключевые слова: украинское искусство, графика, экслибрис, модернизм, традиции.

Vavrukh M. Ex libris in the works of Lviv artists-sixties. This article deals with the formation and develop-

ment of art ex libris in the totalitarian society as a form of graphic art. Ex libris is considered on basis of the creativity works of young Lviv artists Bohdan Soroka, Ivan Ostafyichuk, Bohdan Sojka, the formation and development of whom occurred in the period of the so-called "Khrushchov thaw".

Communicating with representatives of the artists of the older generation, those who were alumni of European art academies — Paris, Krakow, Warsaw, Rome, Vienna and others have been significant in their formation. They are particularly Olena Kulchytska, Jaroslav Musika, Leopold Levitsky, Margita and Roman Selsky, Ivan Severa, Oleksa Shatkivsky, Ohrim Kravchenko. The youth and the sixties preserved the continuity of traditions in art establishing friendly relations that often took place secretly. The information they received from their elder preceptors revealed much wider possibilities to form their own paths in graphic art and in the art of ex libris.

It is encouraging fact that the overwhelming majority of young artists in their independent creativity did not go through blind imitation "Western art" but combined modernism and innovation with national traditions. This combination can also be seen in the genre of the ex libris (bookplate).

Based on the analysis of features of graphic art works, the study of individual creative approaches of Lviv artists who worked in the field of bookplates, we can state that the synthesis allowed to identify common sources of references of their works related to modernist art movements in 1920 — 1930s.

In this difficult and full of relative freedom and unpredictability time they were able to create works of art that took their worthy place in the history of Ukrainian graphic art.

A new generation of artists started to comprehend the world art heritage of the twentieth century in a new way. They obtained a specific culture by communicating with representatives of the older generation, a culture that did not manifest in specific skills, but in the interest of experiences of the past and in the ability to cultivate formal ideas of world art.

Graphic Bohdan Soroka belongs to the generation of artists that was formed at that time. Today he is a widely known artist with an individual form of expression that is primarily based on Ukrainian folklore theme.

The professional performance of ex libris began in 1969 and continued until his last days. This was the time of a revival of the Ukrainian Book, Ukrainian traditions, the time of reflection on one's historical roots. Ex librises by B.Soroka fall under the influence of his easel graphic cycles: "Ukrainian mythology", "Hiking gnomes", "Architecture of ancient Lviv", and later "Emblems and symbols", "Ukrainian wooden churches" that were created when working on miniatures.

The symbolism of his ex librises is not accidental, but points to the range of interests the ex libris' owner and meets spiritual moods of the time.

Another ex libris master is Bogdan Sojka, who also turned to ex libris in his graphic. They are marked by special lightness and poetry. The artist's works of this kind of graphic are ex libris "From Martha's library", which shows a young girl with two piles of books in the hands in a fast run, and her way it crossed by a silhouette of a black cat. Interesting and thoughtful in the study period began a creative activity of the talented

graphic Ivan Ostafyichuk. Unfortunately, ex libris did not become his primary interest, but he tried himself in this kind of graphics. A known Ostafyichuk's ex libris is the one in which he portrayed a deer with lush and spacious horns, a simplified stylized spruce — a symbol of the Carpathian Mountains and a solar sign with rays, reminiscent of the sun — the element often found in works of national art crafts (ceramics, embroidery, carving).

The value of art works of Ukrainian artists-sixties B. Soroka, I. Ostafyichuk, B. Sojka in the field of a book mark lays primarily in education, in forming the younger generation of artists whose work developed in the 1980s — 1990s.

Materials of given article offer a new perspective on graphic art, namely on the art of ex libris of Ukraine in 1960 — early 1970s. They also promote objectivity of the scientific assessments of graphic art. They can be used in writing of the history of modern Ukrainian art.

Keywords: Ukrainian art, graphics, ex libris, modernism, tradition.

Постановка проблеми. Книжковий знак (екслібрис) у творчості львівських художників-шістдесятників посідає доволі важливе місце. Як відомо, в умовах тоталітарного суспільства тема для митця часто нав'язувалася та строго регламентувалася і тому проявити індивідуальність у творчих пошуках було доволі непросто. Екслібрис став тим видом графіки, у якому можна було бути оригінальним та до певної міри оминати ті рамки, в які система ставила творчу особистість. І тому до екслібрису почали звертатися чимало львівських митців. У ньому їм часто вдавалося завдяки символам, знакам, образам вкласти у композиції певний підтекст, що лише замовникові екслібрису був зрозумілий. У статті пропонується розглянути творчість львівських художників-шістдесятників, які серед інших видів та жанрів мистецтва зверталися ще й до екслібрису.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідженню мистецтва екслібрису у творчості львівських художників-шістдесятників не приділялося особливої уваги, хоча про мистецтво книжкового знаку у 1960–1970-х роках з'явилися статті Ю. Белічка [2], Я. Бардичевського [3], А. В'юника [6; 7] та інших, але до творчості львівських графіків вони не зверталися. Вперше про екслібрис саме львівських художників-шістдесятників читаємо у Миколи Мушинки у його праці «Книжковий знак шестидесятників» [5], що вийшла в світ у Сант Баунд Бруку у видавництві Св. Софії 1972 р. Правда, його дослідження з'явилося для конспірації під псевдонімом М. Вірук. Тут автор доволі розлого аналізує роботи українських графіків у царині екслібрису, що виставлялися на кількох виставках, а саме у Нью-Йорку, Клівленді та Філадельфії на початку 1970-х рр. у приватних галереях [17]. Роботи дослідників кінця 1990–2000-х рр. П. Нестеренка [15], Б. Певного [16], Р. Фіголя [14] також оминали проблеми та особливості розвитку екслібрису у творчості львівських художників.

Мета та завдання. Виходячи із викладеного вище матеріалу, можемо констатувати, що екслібрис у творчості львівських художників-шістдесятників — ще не вивчена сторінка в історії українського графічного мистецтва. І тому метою нашого дослідження є звернути увагу на цей вид графіки і показати, що у ньому молоді тоді львівські художники зуміли створити варті уваги високомистецькі твори. У рамках статті відповідно до поставленого нами завдання найбільшу увагу приділено екслібрисам Б. Сороки, І. Остафійчука та Б. Сойки. Хоч у своїй творчості кожен із них займався своїми темами, але спільним для них стало захоплення екслібрисом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільше поширився екслібрис серед генерації молодих художників. На відміну від представників старшого покоління, в їх творчості екслібрис займає центральне місце. Внаслідок цього їх книжкові знаки є справжніми творчими знахідками графічного мистецтва. Завдяки творчості, а насамперед громадянській позиції, відбувся певний ренесанс книжкового знака в Україні. «Чим викликана така повага до книжкового знака в наш час?» — таке запитання ставив у своїй книзі про книжковий знак Микола Мушинка, і далі сам відповідав, що: «Причин цього явища є більше, але, на нашу думку, основна полягає в тому, що на даному етапі екслібрис є “найвільнішим” видом образотворчого мистецтва. В ньому художник може повністю виявити свою індивідуальність і не звертати увагу ні на які обмеження: ні на цензуру, ні на критику, ні на художній фонд, ні на “широкого читача”, що не завжди розуміє модерне мистецтво. В них автори поєднують елементи традицій (народно-поетичні образи, елементи старого українського іконопису, історичні та побутові теми, нарбутівські мотиви) з новаторською формою» [5].

Усі ці процеси мали місце у час короткої «хрущовської відлиги», даючи молоді потужний імпульс до відновлення. Повітря ілюзорної політичної та творчої свободи вабило можливостями експериментів і відкриттів. «Кожна епоха вирізняється самостійним співвідношенням форми та простору», — любив повторювати тоді слова В. Фаворського молодий тоді графік Григорій Якутович, роль якого у мистецьких процесах, що відбувалися тоді, була вагомою.

Народна стихія стала духовно необхідною частиною життя суспільства завдяки зусиллям цього покоління. Фольклорне, національне було настільки гострою, а часом і трагічною темою того часу, що за право бути національним художником інколи розплачувалися не лише долею, а й життям.

Для збереження неперервності традицій у мистецтві між різними поколіннями львівських митців налагодилися дружні стосунки, які часто відбувалися конспіративно. Помешкання та майстерні багатьох з них ставали в ті часи «академіями» справжнього мистецтва, бо молоді митці були спрагли до знань та інформації про сучасний тогочасний стан

справ у мистецтві на Заході та й загалом у світі. А слухати та переймати досвід було від кого. У Львові на той час жили та працювали колишні випускники європейських мистецьких академій — Паризької, Краківської, Варшавської, Римської, Віденської та інших, це зокрема, Олена Кульчицька, Ярослава Музика, Леопольд Левицький, Маргіта та Роман Сельські, Іван Севера, Олекса Шатківський, Охрім Кравченко. Враження від спілкування із ними є і сьогодні прикладом відкритості, щирості та можливості отримати з перших уст інформацію про мистецтво і не тільки, якої так бракувало у стінах радянських мистецьких навчальних закладів.

Відрадним є і той факт, що переважна більшість молодих художників у своїй самостійній творчості не пішла шляхом сліпого наслідування «західного мистецтва», а поєднала засоби модернізму і новаторства з національними традиціями. Це поєднання можемо бачити також і в жанрі книжкового знака (екслібриса). Певне пожвавлення в цьому напрямі настало лише на початку 1960-х років, коли екслібрис почав з'являтися на художніх виставках і зразу привернув до себе увагу публіки й преси. Одна з статей з цієї ділянки була опублікована в журналі «Вітчизна», її автор Ю. Белічко, на підставі історичного аналізу українського екслібриса, дійшов до такого висновку: «Історія українського екслібриса і сучасний його стан дають багатий і цікавий матеріал, який, однак, ще дуже мало відомий як у самій республіці, так і за її межами. Це прикра прогалина в українському мистецтвознавстві. Уже назріла потреба створити ґрунтовну монографію про український книжковий знак» [2].

Хоча загалом спостерігається відсутність ґрунтовних критичних статей і недооцінка українського книжкового знака з боку мистецтвознавців, та у 1960–1970-ті роки він розвивається не бувалими раніше темпами. Йому присвячують увагу такі визначні графіки, як: С. Гебус-Баранецька, Я. Музика, М. Курилич, П. Обаль, М. Старовойт, С. Караффа-Корбут, Б. Сорока та багато інших львівських митців.

Техніка виготовлення екслібриса у молодих львівських художників-шістдесятників різноманітна, але переважає гравюра на дереві, лінолеумі та на пластмасах. Їхні екслібриси є лаконічні, зате дуже експресивні. Глибокий зміст в них часто переданий кількома штрихами, що надає їм певної граціозності й високої естетичної сили. Як правило, художники не виготовляли екслібриси на замовлення, а як своєрідний сюрприз друзям, діячам культури та мистецтва, які чимось здобули їхні симпатії та повагу. В їх основі лежить алегорія, символіка, але й дотепні жанрові сцени. Часто в них з'являлися улюблені нарбутівські мотиви в численних варіаціях, головним чином, чорно-білі трикутники у формі виноградного грона. Вони часто використовували і типовий «нарбутівський шрифт». Цими заходами молоді графіки хотіли наочно демонструвати

Б. Сорока.
Екслібрис В. Чорновола

Б. Сорока.
Екслібрис І. Світличного

Б. Сорока.
Екслібрис Р. Крипякевича

Б. Сойка.
Екслібрис І. Калинця

Б. Сойка.
Екслібрис І. Стасів

Б. Сойка.
З бібліотеки Марти

зв'язок свого мистецтва з мистецтвом епохи становлення Української держави.

Характерною ознакою не тільки графічного мистецтва Львова, а й інших його видів, наприкінці 1950-х — на початку 1970-х рр. було піднесення творчої активності в молодіжному середовищі недавніх випускників Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва, а також випускників кафедри графіки Львівського поліграфічного інституту ім. І. Федорова. В роки їхнього навчання з'явилися умови для отримання значно ширшої інформації про стан розвитку мистецтва на Заході, та й загалом у світі, завдяки періодичним виданням, якими укомплектовувались бібліотеки мистецьких навчальних закладів. Важливим джерелом поширення знань стали спілкування молодих художників із митцями старшої генерації. Особливою була роль у збереженні зв'язків із мистецькими традиціями 1920–1930-х рр. Р. і М. Сельських, майстерня О. Кульчицької притягувала Б. Сороку,

досвід графічного мистецтва І. Боднар, І. Остафійчук, переймали у Л. Левицького, традиціями школи М. Бойчука захоплювався І. Остафійчук, які передавались молодим митцям завдяки відвідинам майстерень Я. Музики та О. Кравченка. Багата інформація, яка черпалася молодими митцями Львова, а згодом і досвід, набутий вже у самостійній творчій практиці, сприяв появі окремих творчих особистостей, здобутки яких виділялися на фоні загальної картини мистецтва соцреалізму.

Нове покоління художників по-новому осмислювало світову мистецьку спадщину ХХ ст. Школа спілкування з представниками старшої генерації дала їм певну культуру, що проявилась не у окремих навичках, а в зацікавленні досвідом минулого та в спроможності культивувати формальні ідеї світового мистецтва. «Художник 60-х — початку 70-х рр. ХХ ст. усвідомлював себе причетним до формування нової парадигми в українському мистецтві, і в образотворчому мистецтві Львова, зокрема.

В її основі — вироблення дієвих механізмів в оснащенні мистецького пошуку багатим і різноманітним досвідом модернізму, в тому числі з вираженими українськими національними прикметами» [15].

До покоління митців, яке сформувалося у той час належить графік Богдан Сорока. Сьогодні це широко відомий митець з індивідуальною формою вислову, що здебільшого основана у тематиці на українському фольклорі. Свій перший екслібрис митець виконав ще 1956 р., після того як львівська художниця Стефанія Гебус-Баранецька подарувала йому на іменини екслібрис. Очевидно, з того часу почалося і захоплення екслібрисами, а першим був екслібрис для дідуся Мирона Зарицького. Хоч до справжнього професійного його виконання мине ще чимало часу.

Свій самостійний шлях у мистецтво Сорока розпочав наприкінці 1960-х рр. Від початку своєї творчості художник мав тоді визначене коло зацікавлень: історичне минуле України та проблеми її сьогодення, українська міфологія, музика, філософія, література.

Професійне виконання екслібрису розпочалося з 1969 р. і продовжувався до останніх днів життя. Це був час відродження української книжки, українських традицій, час роздумів над своїми історичними коренями. Екслібриси Б. Сороки потрапляють під вплив його станкових графічних циклів: «Українська міфологія», «Похід гномиків». «Архітектура стародавнього Львова», і новіші «Емблеми та символи», «Українські дерев'яні церкви», створюваних у момент роботи над мініатюрами. Символіка його екслібрисів не є випадковою, а вказує на коло зацікавлень власника екслібриса, а також відповідає духовним настроям часу.

Графічна мова у екслібрисах Богдана Сороки вдумлива і багатомовна. Так, наприклад, у екслібрисі Світличного (1970), був зображений св. Юрій, що верхи на коні пробиває списом люту зміюку, але сам Юрій не простий лицар, а зображений в образі гуцула з Верховини. Цей екслібрис винесений на першу сторінку книжки про книжковий знак шістдесятників, яка з'явилася в Америці після доволі резонансної виставки «Сучасної української графіки» у 1971–1972 рр., упорядником якої був Микола Мушинка.

По-своєму оригінальний екслібрис колекціонера Володимира Вітрука (1970), де нарисовані дзвонарі, що дзвонять на тривогу. Екслібрис Романа Крип'якевича (1969) привертає увагу вдалим компонуванням елементів, що несуть символічне та смислове навантаження: сова — символ мудрості, дерево — символ роду, а персонаж української міфології Велес репрезентує професійне зацікавлення автора екслібрису.

1970-м роком датований екслібрис В'ячеслава Чорновола, що має круглу форму, до якої графік доволі часто звертався. Центральним образом композиції є вітрильник, який сам бореться із стихією води, що у певній мірі було символічним у долі Чор-

новола. По колу виразним та строгим шрифтом виконано напис «Се книжка В'ячеслава Чорновола».

Екслібриси С. Максимчука (1970), Л. Танюка (1970), Р. Фіголя (1970), Д. Гобермана (1978) мають дещо типовий принцип побудови композиції та підбору символів та знаків, що для кожного зокрема вказують на професійне зацікавлення та риси характеру. Уже ці ранні екслібриси художника виконані з використанням мінімальних засобів, у власній, сформованій митцем графічній манері, яка вирізняє його серед інших графіків.

Ранні книжкові знаки Сороки представляли Україну на виставці сучасного європейського екслібрису в Брюсселі у 1972 році. Тоді на виставці експонувались роботи лише двох художників-українців — Якова Гніздовського та Богдана Сороки. Також він був нагороджений другою премією на Міжнародному конкурсі екслібрисів у Вільнюсі у 1989 році. Але це вже пізніше.

Український книжковий знак, як зрештою й усі інші галузі українського мистецтва, — це своєрідне свідчення складних історичних шляхів України. Разом із нею він переживав піднесення і часи занепаду.

Як відомо, основним мотивом найстарших екслібрисів був герб власника книги або міста, в якому він жив. Цей прийом вдало використав львівський художник Остап Оброца — учень О. Кульчицької та С. Гебус-Баранецької. Мистецьку освіту здобув у Львівському училищі прикладного мистецтва ім. І. Труша та поліграфічному інституті ім. Івана Федорова у Львові. Він є автором значної кількості екслібрисів. Але одним із найудаліших книжкових знаків досліджуваного періоду є екслібрис Кабінету рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки. На ньому він зобразив герб міста Львова на пергаментному сувої. Щоб підкреслити давність книжок, назву установи він подав старослов'янськими літерами. Доволі монументально сприймається образ Нестора-літописця у його екслібрисі збірки музею книги і друкарства на Україні.

Ще одним майстром екслібрису є Богдан Соїка, який народився у м. Янові, що біля Львова й у 1964 році закінчив Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва. Митець з великою майстерністю працював та працює у галузі малярства, виконуючи чисельні портретні композиції, пейзажі, твори на сакральну християнську тематику. У графіці звертався також до екслібрису, який відзначається особливою легкістю і поетичністю. До творів художника цього виду графіки належить екслібрис «З бібліотеки Марти», у якому зображено молоду дівчину з двома стосами книжок в руках у стрімкому леті, а шлях їй перетинає силует чорної кішки.

Цікаво та вдумливо у досліджуваній період розпочиналася творча діяльність талановитого графіка Івана Остафійчука, який родом з Івано-Франківщини. Мистецьку освіту він здобував у Ви-

жницькому училищі прикладного мистецтва та у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва. На жаль, есклібрис не став для нього першорядним захопленням, проте у цьому виді графіки він себе спробував. Відомим є есклібрис І. В. Остафійчука, у якому він зобразив оленя із пишними та розлогими рогами, стилізовано-спрощено смерічку — символ карпатських гір та солярний знак із промінням, що нагадує сонце — елемент, який часто зустрічається у творах народних художніх промислів (кераміці, вишивці, різьбярстві).

Висновки. На основі мистецтвознавчого аналізу особливостей творів графіки, вивчення індивідуальних творчих підходів львівських митців, які працювали у царині есклібрису, можемо констатувати, що узагальнення матеріалу дозволило визначити спільні джерельні орієнтири їхньої творчості, пов'язані з модерністичними напрямками мистецтва 1920-х — 1930-х років.

Проведений у дослідженні аналіз мистецьких концепцій Б. Сойки, І. Остафійчука, Б. Сороки та інших дає підстави констатувати наявність національного фактора при визначенні перспектив розвитку українського мистецтва есклібрису у 1960-х — початку 1970-х років. Водночас ці процеси були невід'ємними від загального тяжіння багатьох молодих художників до волевиявлення в особистісному творчому розвитку. При всій індивідуальності авторських концепцій художників Б. Сороки, І. Остафійчука, Б. Сойки та інших формування їхнього світогляду відбувалося в спільному руслі національно зорієнтованого досвіду, при більш виразних проєкціях на універсальну естетичну практику модернізму та постмодернізму.

Значення мистецького доробку українських художників-шістдесятників у царині книжкового знаку полягає насамперед у виховній ролі, у формуванні молодшого покоління митців, творчість яких розвинулась у 1980-х — 1990-х рр.

Перспективи подальших досліджень. Матеріали даної статті пропонують новий погляд на графічне мистецтво, а саме мистецтво есклібрису, України 1960-х — початку 1970-х рр. та сприятимуть об'єктивності наукових оцінок графічного мистецтва, вони можуть бути використані при написанні сучасної історії українського образотворчого мистецтва.

Література:

1. Батиг М. Художественная жизнь Львова / Николай Иванович Батиг // Творчество. — 1970. — № 10. — С. 18–19.
2. Белічко Ю. Есклібрис — «паспорт» книги / Ю. Белічко. — К.: Вітчизна, 1963. — Ч. 9. — С. 199.
3. Бердичевський Я. Мистецтво есклібриса / Я. Бердичевський // Наш друг книга. — К.: Реклама, 1977. — 70 с.
4. Ваврух М. Іван Остафійчук і його графічне мистецтво: шляхи становлення та пошуки власного стилю / Марія Іванівна Ваврух // Вісник ЛНАМ. — 2004. — Вип. 15. — С. 228–237.
5. Вірук М. Книжковий знак шестидесятників / М. Вірук. — Сант Баунд Брук: Св. Софія, 1972. — 308 с.
6. В'юник А. Стефанія Гебус-Баранецька: життя і творча діяльність / Андрій Олексійович В'юник. — К.: Мистецтво, 1968. — 55 с.: іл. і портр.
7. В'юник А. Український есклібрис / А. В'юник. — К.: Мистецтво, 1964. — 46 с.
8. Графіка Богдана Сороки: каталог виставки / [автор-упоряд. О. Сидор]. — Львів: Атлас, 1989. — 32 с.
9. Есклібриси Богдана Сороки / [автор-упоряд. М. Ваврух] — Львів — 2006.
10. Енциклопедія українознавства / гол. Редактор В. Кубійович [Перевидання в Україні: у 10 т.] — Львів: Атлас, 1993. — Т. 3. — С. 1410–1419.
11. Ігор Боднар. Графіка — 1969. 25 років тому: каталог виставки / [автор-упоряд. М. Косів]. — Львів: В-во «За вільну Україну», 1994. — 21 с.
12. Історія українського мистецтва: у 6 т. / [голов. редкол.: М. Бажан]. — К.: Академія наук УРСР 1966 — Т. 6: Радянське мистецтво 1941–1967. — 1968. — 451 с.: іл.
13. Книжкові знаки Богдана Сороки: каталог виставки / [автор-упоряд. Р. Фіголь, О. Канчалаба]. — Львів: ЕДД УНДПП, 1989. — 68 с.
14. Нестеренко П. Історія українського есклібриса / П. Нестеренко // Наукове видання. — Київ: Темпора, 2010. — 64 с.
15. Остафійчук І. Від періоду «естетики» до періоду «етики» / Іван Остафійчук // Образотворче мистецтво. — 1993. — № 3–4. — С. 48–49.
16. Певний Б. Майстри нашого мистецтва / Богдан Певний. — Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США; Київ: Видавнича група «Сучасність», 2005. — 431 с.
17. Сучасна українська графіка: каталог мистецької виставки / [автор-упоряд. Т. Геврик]. — Нью-Йорк: Сучасність, 1971. — 12 с.